

Humanocentrism in a Turbulent Society: The Case of the University of Pharmacy

UDC 378.015.3:37.013

DOI: <https://doi.org/10.15421/1726110>**Nazarko Olha****Ph.D., Assoc. Prof.,** <https://orcid.org/0009-0002-5823-3045>, osvita.nazarko@gmail.com*National University of Pharmacy (Kharkiv, Ukraine)*

Abstract.

The article examines the significant positions of anthropocentrism in the modern turbulent society, which is characterized as the information society of the 21st century. The presented materials identify the characteristic features of the society of turbulence, focus on the importance of the individual and anthropocentrism in the educational environment of Ukraine and the world.

In addition, considerable attention is paid to the definition and substantive characteristics of the knowledge society as the next stage of development of society. A comparison of the knowledge content of today's education and the requirements for the content of education in society is provided.

The article presents the results of a sociological study on extracurricular work in higher education and analyzes the subject-subject relations of participants in the educational process of the University of Pharmacy - "student-curator" - using the 180° survey method. The survey made it possible to analyze the vision and needs of the participants of the university community, to outline ways to improve development communications and strengthen the human-centric development paradigm, which considers a person as the main value and key resource of society.

It is stated that the combination of the concepts of a turbulent environment and human centrism leads to a new understanding of the development of the global community - a knowledge society, in which human potential, innovation and intellectual capital play a central role.

It was revealed that the National PharmUniversity has created a comfortable motivational environment, conditions and opportunities for self-development and self-improvement of the individual, both student and teacher.

Keywords: humanocentrism, turbulent society, pedagogical process, educational work, extracurricular work, curator-teacher

Людиноцентризм у турбулентному суспільстві: кейс університету фармації

Назарко Ольга*Національний фармацевтичний університет (Харків, Україна)*

Анотація.

У статті розглянуто значущі позиції людиноцентризму у сучасному турбулентному соціумі, яке характеризується як інформаційне суспільство ХХІ століття. У представлених матеріалах визначено характеристичні ознаки суспільства турбулентності, акцентовано увагу на значення особистості та людиноцентризму в освітньому середовищі України та світу.

Крім того значну увагу приділено визначенню та змістовним характеристикам суспільства знань, як наступного етапу розвитку соціуму. Надано порівняння знаннєвого контенту освіти сьогодення та вимоги до змісту освіти у суспільстві.

У статті представлено результати соціологічного дослідження з питань позанавчальної роботи у вищій освіті та проаналізовано суб'єкт-суб'єктні відносини учасників освітнього процесу ФАРМуніверситету – «студент-куратор» – за методикою опитування на 180°. Проведене опитування дало змогу проаналізувати бачення й потреби учасників університетської спільноти намітити шляхи удосконалення комунікацій розвитку і посилення людиноцентристської парадигми розвитку, яка розглядає людину як головну цінність і ключовий ресурс суспільства.

Констатується, що поєднання концепцій турбулентного середовища та людиноцентризму приводить до нового розуміння розвитку світової спільноти – суспільства знань, у якому центральну роль відіграють людський потенціал, інновації та інтелектуальний капітал.

Виявлено, що у Національному ФАРМуніверситеті створено комфортне мотиваційне середовище, умови та можливості для саморозвитку й самовдосконалення особистості і студента і викладача.

Ключові слова: людиноцентризм, турбулентне суспільство, суспільство знань, навчальний процес, виховна робота, позанавчальна робота, куратор-викладач

Вступ.

Суспільство сьогодні за фазою розвитку цивілізації визначається як інформаційне суспільство, а за змістовним навантаженням та ресурсною складовою – як інформаційне суспільство знань і людиноцентризму.

Поряд з тим, за іншими підходами сучасний соціум, на думку науковців, набуває характеристичних ознак турбулентного суспільства. Його характеризують як суспільство з високим рівнем нестійкості, невизначеності, непередбачуваності і динамічних переходів від порядку до безладу, від балансу до дисбалансу.

Детермінантою турбулентності в соціумі об'єктивно вважається глобалізація, інформатизація, пандемії та інші загальноцивілізаційні виклики, а у випадку України – ще й тривала російсько-українська війна. Таке суспільство стикається з низкою соціальних і освітніх проблем.

Сучасне українське суспільство в умовах війни представляє собою конгломерат активних, динамічних процесів, які стають детермінантами інтенсивних змін в соціумі. Завдяки ним, ми можемо спостерігати появу нових соціальних інституцій, трансформацію їх функціональної навантаженості, активізацію кола соціальних акторів та народження нових принципів соціальних відносин між ними.

За таких умов принципово важливим стає погляд на системоутворюючі компоненти соціальної системи, до яких, безумовно, можна віднести інститут вищої освіти, який вважається основоположним фундаментальним компонентом майбутнього кожної нації. Освіта як соціальна інституція є ключовою детермінантою у розвитку світових спільнот, соціальних комунікацій та технологічного прогресу людства. Певний час нативною цінністю освіти був набір знань про світ. За основну мету освіта взагалі, та вища освіта зокрема, ставили мету вивчення великої кількості фактів про світ (правила, теореми, дати, вірші, столиці...).

У закладах вищої освіти взагалі, та у Національному фармацевтичному університеті зокрема, людиноцентризм є світоглядною ідеєю та гуманістичним підходом, що ставить особистість студента та викладача, їхній саморозвиток у центр усіх процесів та напрямів діяльності університету.

Саме студенти і викладачі університету фармації є суб'єктною складовою у формуванні людського капіталу шляхом інвестицій в освіту, науку та подальшого кар'єрного зростання і продуктивного розвитку.

Тож, **об'єктом дослідження** є людиноцентризм в закладі вищої освіти України.

Предметом дослідження є зміст та соціальні механізми забезпечення ефективних комунікацій між суб'єктами інституту кураторства в закладі вищої освіти України.

Метою дослідження є виявлення сутнісних рис комунікацій студентів, викладачів, підвищення якості «суб'єкт-суб'єктних» відносин учасників позанавчальної роботи університету та виявлення соціальних механізмів підвищення ефективності роботи інституту кураторства ФАРМуніверситету.

У відповідності до об'єкта, предмета та мети наше дослідження спрямоване на вирішення наступних завдань:

1. Провести соціологічний аналіз до визначення трактувань «людиноцентризм у закладі вищої освіти» та «суспільство турбулентності».

2. Проаналізувати суб'єкт-суб'єктні відносини студента та викладача в межах роботи інституту кураторства університету фармації.

3. Визначити шляхи подальшого вдосконалення позанавчальної роботи університету.

Поставлені у дослідженні завдання визначають використання наступних методів дослідження:

- загальнонаукові: аналіз, синтез (аналіз та узагальнення літератури з питань людиноцентризму в закладі вищої освіти та підходів до характеристик суспільства XXI століття).
- компаративний аналіз (уявлення різних груп учасників освітнього процесу (студентів, викладачів) з питань позанавчальної роботи).
- соціологічні: анкетування (виявлення позицій суб'єктів інституту кураторства університету фармації (студентів, кураторів, тьюторів, менторів) щодо удосконалення позанавчальної роботи в закладі вищої освіти).

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Стан сучасного суспільства, людиноцентризм та роль людського капіталу в ньому, як ключового фактору інноваційного інтелектуального розвитку, є актуальними, на часі активно висвітлюється в науковій літературі та на міжнародних платформах, на кшталт Всесвітнього форуму в Давосі.

Сучасне суспільство характеризується як турбулентне, нестабільне та високодинамічне, що пов'язано з глобалізацією, технологічними змінами, інформаційною революцією та кризовими процесами (Поснова, 2024). Формується новий тип соціальної реальності, який відзначається високим рівнем невизначеності та ризиків (Сіденко, 2025).

У таких умовах соціально-економічний розвиток суспільства все більше залежить від людського капіталу, який розглядається як ключовий ресурс інноваційного розвитку, конкурентоспроможності та адаптації соціальних систем до швидких змін. Людський капітал визначає рівень продуктивності праці, здатність до створення та впровадження інновацій, а також формування нових знань і технологій (Гайдук, 2024; Усенко, 2025).

Сучасні дослідники наголошують, що в умовах

глобальної нестабільності людський капітал стає основним чинником соціально-економічної стійкості, оскільки саме рівень освіти, професійних компетентностей, креативності та цифрових навичок населення визначає здатність суспільства ефективно реагувати на нові виклики (Бондаренко, 2024; Поснова, Белінська & Зятковський, 2024).

Згідно з дослідженнями (Назаренко & Решетняк 2020; Подра, 2020; Кремень, 2023; Крамаренко & Іващенко, 2024), людиноцентрична концепція передбачає, що економічний розвиток повинен бути спрямований на підвищення якості життя, реалізацію потенціалу особистості та розвиток суспільства знань, що формує парадигму людиноцентризму.

Результати дослідження.

На сучасному етапі підходи щодо сукупності фактів просвітта до великого контенту знань поступово втрачають сенс. Стрімкий розвиток інформаційних технологій, глобалізація інформаційних потоків та доступність знань через цифрові ресурси призвели до зміни ролі освіти у суспільстві. В умовах, коли практично будь-яка інформація є доступною у мережі, ключовим стає не накопичення фактологічних даних, а здатність людини ефективно працювати з інформацією: аналізувати її, критично осмислювати, інтегрувати у власну систему знань та застосовувати для вирішення практичних завдань.

Саме в цьому контексті формується концепція суспільства знань, у якому знання виступають головним ресурсом соціально-економічного розвитку. На відміну від індустріального суспільства, де визначальним фактором розвитку були матеріальні ресурси та виробничі потужності, у суспільстві знань провідну роль відіграють інтелектуальний потенціал людини, інновації та здатність до постійного навчання.

Однією з ключових характеристик суспільства знань є трансформація функцій освіти. Освітні інституції вже не можуть обмежуватися лише передачею готових знань. Їхнім завданням стає формування компетентностей, які дозволяють особистості орієнтуватися у складному інформаційному середовищі, генерувати нові ідеї, брати участь у створенні інновацій та адаптуватися до швидких змін соціально-економічного середовища.

У цьому контексті важливого значення набуває концепція навчання протягом життя (lifelong learning), що передбачає постійне оновлення знань та навичок людини протягом усього її життя. Динаміка розвитку сучасного світу робить неможливим збереження професійної компетентності без систематичного навчання, що, у свою чергу, змінює роль університетів, освітніх платформ та інших інституцій знань.

Суспільство знань також характеризується посиленням ролі комунікацій та міждисциплінарності. Нові знання виникають на перетині різних галузей науки, технологій і соціальних практик. Це потребує

розвитку нових освітніх моделей, що поєднують фундаментальну підготовку з практичною орієнтацією, розвитком критичного мислення, креативності та навичок співпраці.

Важливим аспектом функціонування суспільства знань є також демократизація доступу до освіти та інформації. Розвиток цифрових технологій відкриває нові можливості для отримання знань незалежно від географічного розташування, соціального статусу чи віку людини. Онлайн-освіта, відкриті освітні ресурси та міжнародні освітні платформи сприяють формуванню глобального освітнього простору.

Отже, суспільство знань формує нову парадигму розвитку сучасного соціуму, у якій знання, інтелектуальний потенціал і здатність до інновацій стають ключовими чинниками прогресу. У цих умовах освіта виступає не лише механізмом передачі знань, а й важливим інструментом формування активної, творчої та відповідальної особистості, здатної ефективно діяти у складному та динамічному світі.

Характеристичні ознаки, що зазначене вище ознаки притаманні турбулентному інформаційному суспільству України: швидке оновлення інформації, наявність змінної інформації в усіх можливих гаджетах, розгалуженість і можливості соціальних мереж тощо.

Швидкоплинність світових і соціальних трансформацій сьогодення, виклики стану війни вимагають оновлення освітнього контенту української освіти та інноваційних підходів до процесу навчання.

Яким є сучасний український освітній простір? Все частіше науковці визначають майбутнє, як 'суспільство знань де змінюється парадигма від набору знань про світ, до розуміння, як влаштований світ. Пріоритет суспільства знань покладається на науковий метод.

У сьогоденні, при переході до суспільства знань, у світовій і українській освіті потрібне щось стійкіше, ніж потік фактів, що трансформуються, змінюються і узагальнюються. У сучасній науці, і педагогічній також, відповідь на ці виклики можемо знайти – науковий метод як систематизований шлях, спосіб, сукупність кроків, прийомів та процедур для досягнення мети.

Вищезазначене наводить на думку, що основною цінністю суспільства знань стає навчання у всіх його проявах – формальне, неформальне, інформальне.

Зрозуміло, що в такому суспільстві доступ до освіти має бути вільним, відкритим і протягом життя. Як аргументацією до цього може слугувати зростання кількості науковців у світі за даними UNESCO:

- у 1950-х роках – кілька сотень тис.;
- у 2018 році – 9,3 млн. (ними написано 2,52 млрд. статей);
- у 2025 році – більше 10 млн.

Як бачимо, тенденція демонструє стрімкий процес

збільшення числа науковців у світі і, сподіваємось, на кореляційну відповідність такого ж прогресу у соціально-економічному розвитку світу.

Зазначимо, що у відкритому доступі UNESCO є дані про залежність рівня розвитку країни від інвестицій у наукові дослідження (від рівня ВВП країни), на кшталт:

- 0,4-0,5% ВВП в науку – наука виконує лише культурну і соціальну функції;
- 0,5-1% ВВП в науку – підтримка науки певного рівня розвитку країни;
- більше 1% ВВП в науку – наука забезпечує економічний розвиток країни.

Нажаль, фінансування науки в Україні складає 0,5%.

Отже, освіта в суспільстві знань стає ключовим фактором забезпечення стійкості країни, гарантує розвиток людського капіталу та формує загальнокультурні і наукові компетентності особистості.

У Національному фармацевтичному університеті (НФаУ) людиноцентризм, людський капітал є стратегічними аспектами діяльності, їхнє формування, розвиток та удосконалення – пріоритетними напрямками.

Робота ФАРМУніверситету побудована за процесною моделлю, яка включає управлінські, основні та забезпечувальні процеси. Слід зазначити, що процесна модель і робота університету сертифікована за міжнародними стандартами ISO:

- системи управління якістю (ISO 9001);
- екологічний менеджмент (ISO 14001);
- енергетичний менеджмент (ISO 50001).

Ключовою ланкою в системі менеджменту та забезпечення якості будь яких процесів університету є особистість:

- здобувача вищої освіти (студента) та
- наставника (викладача, науковця).

Для забезпечення якості освіти, посилення комунікацій «студент-викладач», розвитку «суб'єкт-суб'єктних» відносин учасників освітнього процесу та з метою забезпечення ефективної виховної та позанавчальної роботи у ФАРМУніверситеті створено інститут кураторства, як соціальну структуру. Крім кураторів до позанавчальної роботи університету долучені: ментори та тьютори. Наразі Центр позанавчальної роботи НФаУ має такий профіль:

- куратори – викладачі (науково-педагогічні працівники) академічних груп 2,3,4 курсів;
- ментори – старшокурсники – студентські лідери/наставники академічних груп 1 курсу;
- тьютори – науковці – координатори академічних груп PhD (аспірантів) та магістрів другої вищої освіти.

З метою реалізації візії, місії ФАРМУніверситету щодо людиноцентризму, людського капіталу та розвитку особистості у вищій освіті, нами було

проведено соціологічне опитування (за методикою 180°) серед учасників освітнього процесу: студентів та викладачів, які є кураторами&менторами&тьюторами академічних груп.

Онлайн-опитування «Оцінка якості позанавчальної роботи Національного фармацевтичного університету» було проведено за допомогою Google-форм. В опитуванні взяли участь 227 здобувачів вищої освіти (33%, N=678) 1-5 курсів та 30 кураторів (75%, N=40) університету.

Гендерне співвідношення опитаних: 80 % – жінки, 20 % – чоловіки. Таке співвідношення повністю співпадає з гендерним представництвом та гендерною асиметрією фармацевтичної галузі України.

Аналіз анкет показав, що найбільшу активність виявили студенти фармацевтичного факультету (44% від загального числа студентської молоді факультету) та факультету медико-фармацевтичних технологій (40% відповідно), що демонструє небайдужість до розбудови університетського середовища. Крім того, аналіз анкет показав, що серед опитаних найбільше студентів молодших курсів. Тож обґрунтований пік активності і зацікавленості у позанавчальній роботі припадає на студентів II та III-го курсів. А у першокурсників така зацікавленість формується і знаходиться в траєкторії підйому (рис. 1).

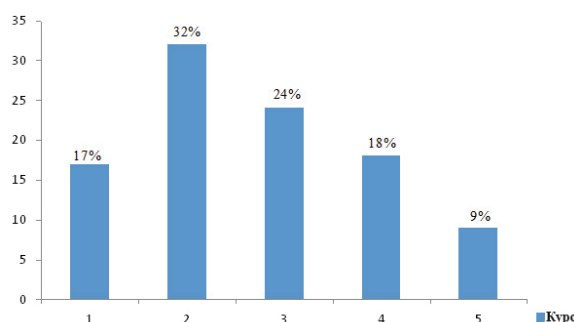

Рис. 1. Розподіл учасників опитування (студентів)

Можемо констатувати, що активність студентів стрімко зростає зі старту на 1-му курсі (майже вдвічі у відношенні до 2-го курсу) і дещо повільно зменшується до 3-го курсу. Але, загалом, 1, 2 та 3-й курси разом (73%) складають потужний активний потенціал студентства ФАРМУніверситету.

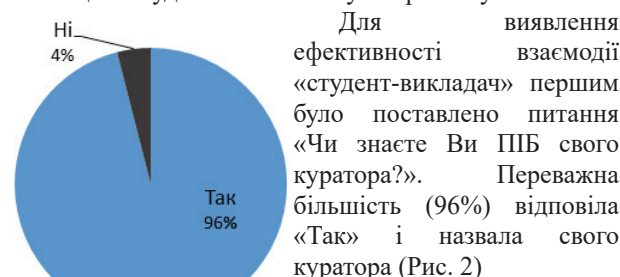

Рис. 2. Чи знаєте Ви свого куратора?

Отримані результати є підтвердженням ефективності роботи куратора- викладача, свідчать про відповідальність і професіоналізм науково-педагогічних працівників, які організовують роботу студентів.

Опитування передбачало виявлення поглядів учасників освітнього процесу щодо значущості позанавчальної роботи в університеті (за методикою 180°).

На питання «На Ваш погляд, чи необхідно в закладах вищої освіти, поряд з навчанням займатися вихованням студентів?» отримано відповіді, які ілюструють протилежне бачення у студентів і викладачів (Рис. 3).

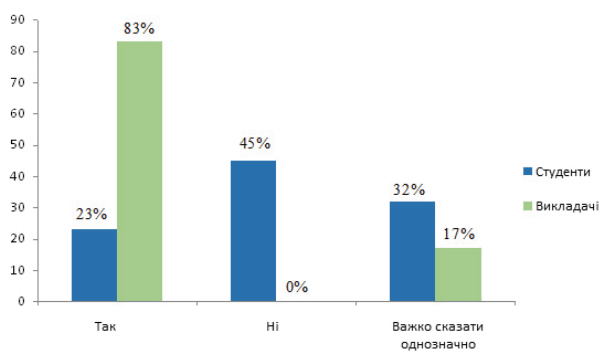

Рис. 3. Чи необхідно в закладах вищої освіти, поряд з навчанням займатися вихованням студентів

Аналізуючи рис. 3 бачимо діаметральну протилежність у поглядах на виховний процес, який є основою вторинної соціалізації особистості у закладі вищої освіти. Діаграма показує, що 78 % студентів (45 % «ні» та 32 % «важко сказати») схильні до позиції, що виховна і позанавчальна робота не потрібна та не є актуальними в закладі вищої освіти.

Водночас бачимо, що викладачі мають діаметрально протилежну точку зору на процес виховання. Так, 83 % викладачів переконані в доцільності та необхідності виховної роботи.

Залученість до позанавчальної роботи є рефлексією на освідомлення і володіння інформацією. Вивчаючи питання про обізнаність, інформування, мережну взаємодію в університеті звернули увагу на те, що 66 % студентів поінформовані про іміджеві та виховні заходи, а 44 % не знали про проведення заходів в попередньому семестрі. Це питання про посилення політики інформування студентів і кураторів, ефективності доведення контенту виховних заходів в університеті, а також про точки росту розповсюдження інформації через університетські мережі. Доречним також постає питання з покращення візуалізації інформаційного контенту.

Особливе значення в позанавчальній роботі має якість проведених університетських заходів. Серед студентів, які брали участь у заходах, схвальною позитивну оцінку дали 82,5 % студентів, що є високим показником якості проведених івентів.

Звертає на себе увагу той факт, що близько третини студентів байдуже та інфантильно ставляться до участі в позанавчальній роботі. Відповіді у різних блоках питань виявили що:

- 37 % студентів не беруть участь в заходах університету;
- 0 % не беруть участь в співпраці з куратором;
- 33 % не хотіли би брати участь в студентському самоврядуванні.

Цей показник не є критичним з огляду на онлайн навчання під час війни, втрату соціальних контактів та з урахуванням соціального типу особистості, індивідуального темпераменту студента та турбулентного стану суспільства.

Університетська спільнота завжди ґрунтується на тісних міжособистісних відносинах. Досліджуючи суб'єкт – суб'єктну складову у побудові відносин і комунікацій між студентами і кураторами зазначимо повне сходження у відповідях на питання «Які відносини склалися у вашій групі між студентами і куратором».

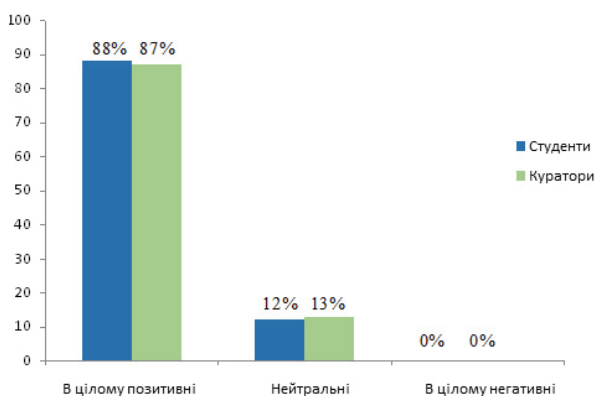

Рис. 4. Відносини між студентами і куратором

Можемо зробити висновок, що в університеті створено комфортне середовище для саморозвитку особистості, реалізації мети та ціннісних орієнтирів учасників освітнього процесу.

Досліджуючи питання людиноцентризму фокус дослідження було сконцентровано на особистості куратора, його професійній місії та ролі в житті студента.

Ставлячи питання «В чому, насамперед, є роль куратора студентської групи?» ми отримали майже тотожні відповіді і студентів і кураторів, а саме:

- допомога і підтримка у вирішенні академічних і особистих питань;
- інформаційна підтримка;
- організаційна підтримка та координація;
- психологічна підтримка, мотивація і адаптація.

Характеризуючи соціальний портрет куратора учасники опитування на питання «Яким, на ваш погляд, повинен бути куратор?» одностайно зазначили якості куратора:

- відповідальний;
- комунікабельний, відкритий;
- доброзичливий, чуйний;
- лідер з організаторськими здібностями.

Аналіз відкритих питань дозволяє сформулювати портрет сучасного викладача-куратора очима студентської молоді. На погляд студентів викладач повинен:

- сам «фанатити» від свого предмета і сам досконало ним володіти;
- сам бути непересічною особистістю;
- і не забувати що студент і викладач – дві рівноцінні особистості.

Висновки.

Тож, проведене дослідження дало змогу дійти таких висновків:

1. Людина у сучасному турбулентному суспільстві під час військового стану та загальноцивілізаційних

викликів, особистість і людський потенціал є найціннішим ресурсом і центральною детермінантою розвитку соціуму.

2. У Національному ФАРМуніверситеті створено комфортне мотиваційне середовище, умови і можливості для саморозвитку і самовдосконалення особистості і студента і викладача.

3. Проаналізовано бачення потреби, учасників університетської спільноти та намічено шляхи удосконалення комунікацій розвитку і посилення людиноцентристської парадигми розвитку, яка розглядає людину як головну цінність і ключовий ресурс суспільства.

4. Поєднання концепцій турбулентного середовища та людиноцентризму приводить до нового розуміння розвитку світової спільноти – суспільства знань, у якому центральну роль відіграють людський потенціал, інновації та інтелектуальний капітал.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Бондаренко, С. (2024). Розвиток людського капіталу в умовах демографічних змін та діджиталізації економіки. *Social Development and Security*, 14(5), 266-284. <https://doi.org/10.33445/sds.2024.14.5.25>
- Гайдук, І. С. (2024). Значення освіти для розвитку людського потенціалу в Україні. *Розвиток людського капіталу*, 4, 51–58. <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2024-4-51-58>
- Крамаренко, К., & Івашенко, Д. (2024). Інтегративна економіка як концепція повоєнного розвитку України. *Економіка та суспільство*, (67). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-125>
- Кремень В. Г. (2023). Філософія людиноцентризму в системі сучасних цінностей. *Вісник НАПН України*. 5(1).(1-6.) <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5126>
- Назаренко, О. В., & Решетняк, Н. Б. (2020). Проблеми втілення людиноцентричної парадигми розвитку в економіку України. *Вісник НТУ «ХПІ»*. *Економічні науки*, 3, 165–170. <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2020.3.25>
- Палієнко, Т. П. (2023). Людський капітал як елемент інноваційної екосистеми. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*, 8(1), 101–106. <https://doi.org/10.18523/2519-4739.2023.8.1.101-106>
- Подра, О. П. (2020). Інноваційний розвиток та людський капітал України: тенденції, проблеми та перспективи. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*, 2(2), 133–144. <https://doi.org/10.23939/smeu2020.02.133>
- Поснова, Т. В., Белінська, Г. В., & Зятковський, В. І., (2024). Освітня складова відновлення та розвитку людського капіталу в Україні. *Освітня аналітика України*, 2 (28), 97–110. <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2024-2-97-110>
- Сіденко, С. (2025). Розвиток людського капіталу в умовах глобальної нестабільності. *Демографія та соціальна економіка*. 59(1), 55–72. <https://doi.org/10.15407/dse2025.01.055>
- Усенко, О. (2025). Людський капітал як фактор економічного розвитку. *Modeling the Development of the Economic Systems*. <https://doi.org/10.31891/mdes/2025-15-40>

REFERENCES

- Bondarenko, S. (2024). Human capital development in the context of demographic changes and digitalization of the economy. *Social Development and Security*, 14(5). <https://doi.org/10.33445/sds.2024.14.5.25>
- Haiduk, I. S. (2024). The importance of education for human development in Ukraine. *Human capital development*, 4, 51–58. <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2024-4-51-58>
- Kramarenko, K., & Ivashchenko, D. (2024). Inclusive economy as a concept of post-war development of Ukraine. *Economy and Society*, (67). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-125>
- Kremen, V. (2023). Philosophy of anthropocentrism in the system of modern values. *Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 5(1), 1–6. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5126>
- Nazarenko, O., & Reshetniak, N. (2020). Problems of implementation of the human-centric development paradigm in the economy of Ukraine. *Bulletin of the National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (economic Sciences)*, (3), 25–29. <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2020.3.25>
- Paliienko, T. P. (2023). Human capital as a component of the innovation ecosystem. *Scientific Papers NaUKMA. Economics*, 8(1), 101–106. <https://doi.org/10.18523/2519-4739.2023.8.1.101-106>
- Podra, O. (2020). Innovative development and human capital of Ukraine: Trends, problems and prospects. *Management and Entrepreneurship in Ukraine: the stages of formation and problems of development*, 2(2), 133–144. <https://doi.org/10.23939/smeu2020.02.133>
- Posnova, T. V., Belinska, H. V., & Ziatkovskiy, V. I. (2024). Освітня складова відновлення та розвитку людського капіталу в Україні. *Educational Analytics of Ukraine*, 2, 97–110. <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2024-2-97-110>
- Sidenko, S. (2025). Human capital development under global instability. *Demography and Social Economy*, 59(1), 55–72. <https://doi.org/10.15407/dse2025.01.055>
- Usenko, O. (2025). Human capital as a factor of economic development. *Modeling the development of the economic systems*, (1), 303–309. <https://doi.org/10.31891/mdes/2025-15-40>